

HET RAADSEL VAN PSALM 49

Enkele opmerkingen over vorm en inhoud¹

Klaas Spronk

Deze psalm 'van de zonen van Korach' begint veelbelovend: er is een raadsel waar alle mensen op deze wereld mee te maken hebben; in dit lied zal het worden opgelost. Uit het vervolg blijkt dat het hier gaat om de vraag die nog steeds veel mensen kwelt, namelijk hoe het (velen zullen er aan toevoegen: in Gods naam) mogelijk is dat het kwaad goede mensen treft. Het antwoord dat in deze psalm wordt gegeven lijkt echter nauwelijks bevredigend te zijn. De tekst stelt de lezer voor allerlei moeilijk op te lossen kwesties. In ieder geval zijn de uitleggers het zelden met elkaar eens. Het is weliswaar duidelijk dat de hoorder wordt voorgehouden dat de misplaatste hoogmoed van de rijken en machtigen voor de val komt; juist zij zullen tot hun schande moeten ervaren dat geen enkel mens aan de dood kan ontkomen. De meningen gaan echter uiteen als het gaat om de vraag in hoeverre deze psalm daar een positieve verwachting voor de rechtvaardige tegenover zet. Is de dood niet meer dan de grote gelijkmaker of is er ook sprake van een positieve verwachting (in v. 16) van het leven na de dood?²

¹ Dit artikel is een bewerking van een lezing gehouden op 17 juni 1998 in de Societas Hebraica Amstelodamensis.

² Zoals al blijkt uit de titel van zijn boek, *Gibt es ein Leben vor dem Tod? Eine Auslegung von Psalm 49* (OBO 44), Fribourg-Göttingen 1982, gaat het volgens Pierre Casetti in deze psalm (in zijn oorspronkelijke vorm) niet over de hoop op vergelding in het hiernamaals. In mijn dissertatie *Beatific Afterlife in Ancient Israel and in the Ancient Near East* (AOAT 219), Neukirchen-Vluyn 1986, 327-334, heb ik geprobeerd om aan te tonen dat dit wel het geval is. De meningen blijven verdeeld. Daarvan getuigen twee recente publicaties. Markus Grimm, 'Menschen mit und ohne Geld. Wovon spricht Ps 49?', *BN* 96 (1999), 38-55, beweert dat deze psalm niet meer wil dan 'das Bewusstsein schärfen für eine richtige Einstellung zum Geld' (p. 53). Gisela Kittel, *Befreit aus den Rachen des Todes: Tod und Todesüberwindung im Alten und Neuen Testament* (Biblisch-theologische Schwerpunkte. Band 17), Göttingen 1999, 41-44, vindt echter in deze psalm 'die Hoffnung (...) auf ein Auf- und Angenommensein bei Gott, das im Tod und durch den Tod hindurch geschieht'.

Het spreekt voor zich dat men bij dit soort kwesties alleen tot overtuigende opvattingen kan komen als deze gebaseerd zijn op een grondige bestudering van de psalm in zijn geheel. Zo komt de vraag op naar de structuur van de psalm. Biedt deze inzicht in de manier waarop het aan het begin genoemde raadsel wordt opgelost? Welke plek neemt daarbij het veelbesproken vers 16 in? Helaas geldt ook hier dat de uitleggers met zeer uiteenlopende voorstellen komen.

Om te beginnen moet hier melding gemaakt worden van de veronderstelling dat Psalm 49 sporen van bewerking vertoont³. Men onderscheidt een 'grondpsalm' bestaande uit de verzen 11-15 en 21 met een boodschap die sterk doet denken aan de woorden van de Prediker: een mens moet leven met de gedachte voor ogen dat met de dood alles uit is. In een latere bewerking zou daar een positieve boodschap voor de arme maar rechtvaardige mens aan zijn toegevoegd. Deze opvatting bleef niet onweersproken⁴. Een beslissend argument voor deze ingrijpende literair-kritische operatie is de spanning tussen de verschillende uitspraken over de dood in het leven van de mens. Men zou deze spanning echter ook kunnen zien als de achtergrond van het raadsel waarmee de dichter worstelt. Indien het waar is dat deze psalm een dergelijke bewerking zou hebben ondergaan, dan zou dat ook aan de vorm te merken moeten zijn⁵. Daar staat dan weer de opvatting tegenover van hen die beweren dat deze psalm een duidelijke, coherente structuur heeft, maar opnieuw komt men daarbij tot sterk van elkaar afwijkende conclusies.

Het zou weinig moeite kosten om hier een enkele pagina's vullend, treurig makend overzicht te geven van de verschillende indelingen die men in de loop der jaren voor Psalm 49 heeft voorgesteld. Ik zal er drie uit lichten, omdat ze typerend zijn voor een bepaalde tendens in het onderzoek, namelijk de formele benadering van de tekst. Het lijkt er op alsof men hier in bepaalde opzichten te ver doorgeschoten is en er een zekere neiging tot systeemdwang is ontstaan. In de daarna te geven analyse hoop ik duidelijk te kunnen maken

³ Zie hierover Casetti, *Gibt es ein Leben vor dem Tod?* Zijn analyse is overgenomen door F.-L. Hossfeld, in: F.-L. Hossfeld, E. Zenger, *Die Psalmen 1-50* (NEB), Würzburg 1993, 299-308.

⁴ Zie (in reactie op Casetti) I.J.J. Spangenberg, 'Psalm 49 and the Book of Qohelet', *Skrif en Kerk* 18 (1997), 328-344, en M. Millard, 'Von der Psalmenexegese zur Psalterexegese: Anmerkungen zum Neuansatz von Frank-Lothar Hossfeld und Erich Zenger', *BibInt* 4 (1996), 311-328, i.h.b. 322v. Zie ook het antwoord van Hossfeld en Zenger, a.w., 332-343, i.h.b. 342.

⁵ Zie Casetti, *Gibt es ein Leben vor dem Tod?*, 25-34.

dat wat meer evenwicht tussen formele en inhoudelijke argumenten leidt tot een beter verstaan van de tekst.

De laatste decennia vindt men, vooral ook onder Nederlandse oudtestamentici, steeds nadrukkelijker de overtuiging dat naast het parallelisme het gebruik van strofen (doorgaans bestaande uit twee of drie versregels, die op hun beurt weer opgebouwd zijn uit twee of drie cola) stereotiep is voor de oude Hebreeuwse poëzie⁶. In zijn dissertatie over dit onderwerp wekt Pieter van der Lugt⁷ de indruk dat het voor alle psalmen mogelijk is om een strofische structuur aan te wijzen. Dat gebeurt in principe op zuiver formele gronden volgens een heldere, voor andere onderzoekers eenvoudig te controleren methode. Ten opzichte van veel andere manieren van structuuranalyse is dat een groot voordeel. Uiteindelijk geldt natuurlijk ook hier: 'the proof of the pudding is in the eating'. Levert dit nu een eenduidig, ook voor lezers buiten de eigen kring overtuigend resultaat op? Het lijkt er op dat dit bij veel teksten inderdaad het geval is, zeker als de analyse beperkt blijft tot het niveau van versregels en strofen. Bij Psalm 49 stuiten we echter op problemen. Van der Lugt⁸ verdeelt deze psalm in 4 stanza's van respectievelijk 4, 6, 6 en 6 versregels en met respectievelijk 2, 4, 4 en 4 strofen. De strofen bestaan uit de volgende verzen: 2-3, 4-5 // 6-7 / 8, 9-10. 11 // 12, 13 / 14, 15 // 16, 17-18, 19-20, 21. In mijn eigen onderzoek⁹, strikt werkend met dezelfde regels van de 'Kamper school' kwam ik tot een ander resultaat: 2-3. 4-5 / 6-7. 8-10. 11-12 // 13-14. 15. 16 / 17-18. 19-20. 21; dat wil zeggen, 2 stanza's, beide bestaand uit 2 delen met respectievelijk 2, 3, 3 en 3 strofen met een lengte van 4, 6, 5 en 5 versregels. De verschillen zijn groot, bijvoorbeeld wat betreft de plaats van belangrijke verzen als de vrijwel identieke verzen 13 en

⁶ Zie hierover het voorafgaande artikel van Harm van Grol. Hoezeer deze opvatting inmiddels is ingeburgerd blijkt wel uit het feit men bij de Nieuwe Bijbelvertaling de opbouw van een psalm in versdelen, verzen, strofen en stanza's rekent tot de 'typische vormkenmerken'; zie M.C. Berends, 'De Nieuwe Bijbelvertaling van de Psalmen', *Met Andere Woorden* 18 (dec. 1999), nr. 4, 18-21, i.h.b. 19.

⁷ P. van der Lugt, *Strofische structuren in de Bijbels-Hebreeuwse poëzie*, Kampen 1980. Daarin bespreekt hij niet alle psalmen uitgebreid. Van een groot aantal geeft hij alleen het veronderstelde strofenschema. Bij 17 psalmen is het hem niet gelukt om tot eenduidige resultaten te komen (p. 472). Dat is echter geen aanleiding voor de veronderstelling dat in die 17 psalmen niet gewerkt zou zijn met strofen.

⁸ Van der Lugt, *Strofische structuren*, 474. Deze psalm wordt niet besproken en bij het strofenschema wordt aangegeven dat het resultaat onzeker is.

⁹ Spronk, *Beatific Afterlife*, 328-332.

21 en het omstreden vers 16. Nu kan men op grond van dit verschil in uitkomst beweren dat de methode niet deugt. Het zou ook kunnen liggen aan een gebrekkige toepassing. Ik zou er echter voor willen pleiten om het te zien als aanwijzing voor de mogelijkheid dat deze vorm van structuuranalyse niet geschikt is voor alle psalmen. Men moet er rekening mee houden dat sommige psalmen zich niet in dit soort strofen laat indelen.

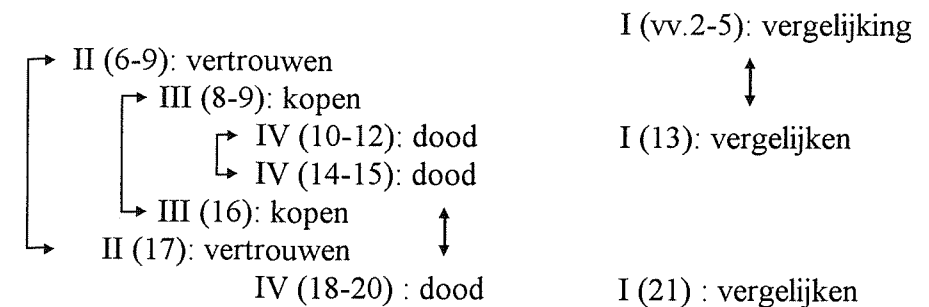
Een andere vorm van structuuranalyse komen we tegen bij een aantal Franse exegeten, zoals Pierre Auffret¹⁰. Deze wordt in een aantal gevallen met instemming geciteerd door Van der Lugt¹¹, maar in zijn benadering gaat hij niet uit van een te verwachten min of meer regelmatige strofische structuur. Het is hem er in de eerste plaats om te doen alle structuurelementen in hun onderlinge samenhang zo exact mogelijk te beschrijven, zowel op het niveau van de versregel als van het hele gedicht. Zo heeft hij ook Psalm 49 geanalyseerd¹², waarbij hij reageert op de conclusies van Marc Girard die in de verzen 6-21 een patroon ABCD // CBAD ziet¹³. Hij laat het eerste deel (vv. 2-5) hier buiten beschouwing en verbindt de verzen 6-7 met 17-20 (A), 8-9 met 16 (B) en 10-12 met 14-15 (C). De vrijwel identieke verzen 13 en 21 fungeren als een refrein (D). Auffret is van mening dat de inleidende verzen nauwer bij het geheel zijn betrokken en wil ook vers 17 los zien van 18-20. De relaties tussen de verschillende onderdelen (aangeduid met een kernwoord) geeft hij als volgt weer:

¹⁰ Zie bijvoorbeeld zijn artikel in dit nummer van *ACEBT* over Psalm 87. Al meer dan een kwart eeuw publiceert Auffret her en der structuuranalyses van psalmen. Zie ook zijn *La sagesse a bâti sa maison: Études des structures littéraires dans l'Ancien Testament et spécialement dans les Psaumes* (OBO 49), Fribourg-Göttingen 1982. Eenzelfde benadering komen we tegen bij Marc Girard in zijn commentaar op de Psalmen, *Les Psaumes redécouverts: De la structure au sens* (3 delen), Montréal 1996 (een herdruk van het eerste deel dat in 1984 verscheen onder de titel *Les Psaumes: Analyse structurelle et interprétation*) en 1994 (deel 2 en 3). In zijn artikelen gaat Auffret vaak in discussie met Girard.

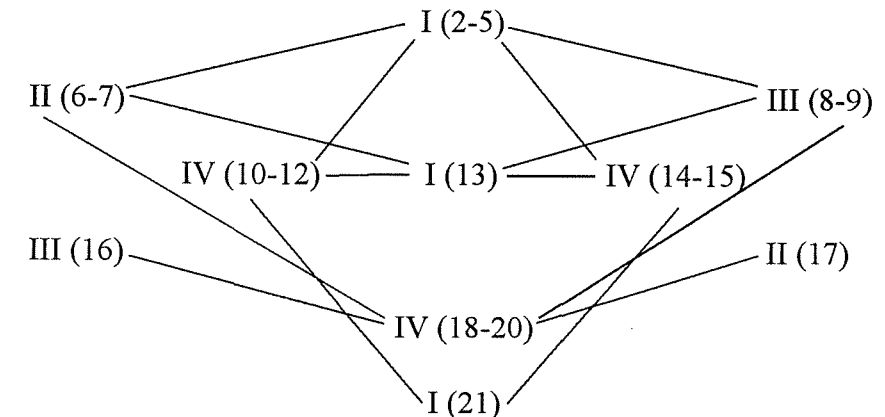
¹¹ Zie o.a. Van der Lugt, *Strofische structuren*, 436, bij de analyse van Psalm 136.

¹² P. Auffret, "Ne crains pas, même si s'enrichit un homme!": Étude structurelle du Psaume 49", *Folia Orientalia* 30 (1994), 5-24.

¹³ Girard, *Les Psaumes*, I, 392-400.

Hij ziet echter nog meer verbanden. Zo moet vers 13 zowel met het voorafgaande als met het volgende worden verbonden er zijn er ook dwarsverbanden tussen begin en slot met de overige delen:

De benadering van Auffret levert steeds weer zeer gedetailleerde schema's op. Men krijgt de indruk dat hij in een 'computer-achtige' stijl in kaart brengt wat de lezer mogelijk op het eerste gezicht al vermoedde¹⁴. Een nadeel is wel dat door deze opsomming van feiten en de vele aangegeven relaties het zicht op het geheel dreigt te verliezen. Men ziet door de bomen het bos niet meer. Men kan zich ook afvragen of alle door Auffret aangewezen verbanden ook bewust door de dichter zo zijn aangebracht. Een mogelijke relatie tussen bepaalde woorden houdt nog niet als vanzelf in dat de dichter deze ook heeft willen aangeven. Het is ook moeilijk voorstelbaar dat iemand zijn boodschap in zulke complexe patronen, zoals Auffret die tekent, heeft willen verpakken.

¹⁴ Zo omschrijft J.H. Eaton in een recensie in *Book List* 1994, 49, het werk van Auffret.

Zou men ook in deze niet mogen verwachten dat de waarheid gekenmerkt wordt door eenvoud?

Iets dergelijks kan men ook opmerken ten aanzien van de derde hier te noemen structurele benadering van deze psalm. Deze gaat verder in op de ook door Auffret en anderen¹⁵ gesignaleerde chiasmatische opbouw. Het verst gaat in deze David Pleins¹⁶. Zijns inziens is Psalm 49 van begin tot eind regelmatig chiasmatisch opgebouwd rondom het centrum bestaande uit de verzen 12 en 13, die daarmee ook worden aangewezen als de inhoudelijke kern. De corresponderende delen zijn de verzen 2 + 21b, 3-4 + 20-21a, 5 + 19, 6-7 + 17-18, 8-9a + 16, 9b-11a + 15 en 11b + 14. Het probleem hierbij is echter dat hij in sommige gevallen allerlei kunstgrepen moet toepassen om de genoemde verzen met elkaar te verbinden. Een treffend voorbeeld daarvan is de combinatie van de verzen 5 en 19. In beide gevallen zou het gaan om 'language of worship', maar dat is wel erg vaag en lijkt ook nauwelijks van toepassing op vers 5. Juist de overduidelijke relatie van vers 5 met de verzen 13 en 21 wordt om onduidelijke redenen door Pleins genegeerd. Men zou kunnen zeggen dat aan deze 'ui-structuur' een luchtje zit. De tekst wordt in een systeem gedwongen dat er niet bij past. Het systeem is gered, maar dat kon wel eens ten koste zijn gegaan van het gedicht.

Er is enige moed voor nodig om na dit overzicht met een nieuw voorstel te komen, maar wellicht is het mogelijk om te profiteren van de goede kanten van bovengenoemde structuuranalyses en tegelijkertijd oog te houden voor het gesignaleerde gevaar van systeemdwang. Een goed middel daartegen is om voortdurend ernaar te streven het evenwicht te bewaren tussen de aandacht voor de vorm en voor de inhoud¹⁷.

¹⁵ Zie bijvoorbeeld ook P.R. Raabe, *Psalm Structures. A Study of Psalms with Refrains* (JSOT, SS, 104), Sheffield 1990, 86-87.

¹⁶ J.D. Pleins, 'Death and Endurance: Reassessing the Literary Structure and Theology of Psalm 49', *JSOT* 69 (1996), 19-27.

¹⁷ Vgl. de voorzichtige opmerkingen van Nico H. Ridderbos, 'De Psalmen: Stijlfiguren en structuur', in: C. van Ginkel, P. van Midden (eds.), *Psalmenstudie. Prof. dr. Nic. H. Ridderbos en het boek der Psalmen*, Kampen 1991, 92-112 (eerder gepubliceerd in het Engels in *OTS* 13 [1963], 43-76). Zo merkt hij op: 'Bij het pogen om de structuur van een psalm te onderzoeken en tot een accurate verdeling te komen, moet men m.i. niet uit een formeel maar uit een materieel gezichtspunt te werk gaan' (p. 108). Ook zijn opvatting over de relatie tussen de verschillende delen verdient aandacht: 'Er is voortgang in de gedachte. De psalmen vinden

Als basis van de structuuranalyse dient de indeling in versregels. Deze is over het algemeen het minst omstreden. Bij de indeling in grotere eenheden is wat meer terughoudendheid gepast. Belangrijk is ook dat er een plausibele verklaring voor de velen gesignaleerde herhaling van woorden gegeven kan worden en dat deze bijdraagt aan een verheldering van het zicht op het geheel. Mijns inziens voldoet de volgende indeling het beste aan deze criteria.

opschrift

- 1 Voor de koorleider, van de zonen van Korach, een psalm.

inleiding

- 2 Hoort dit, alle volken
Leent uw oor, alle bewoners van de wereld!
3 Zowel zonen van Adam als zonen van de mens,
samen: rijk en arm.
4 Mijn mond zal wijsheid spreken,
de overweging van mijn hart is inzicht.
5 Ik zal mijn oor lenen aan een spreekwoord;
ik zal mijn raadsel oplossen bij de lier.

A: vraag

- 6 Waarom moet ik bang zijn in de dagen van het kwade:
de misdaad van mijn belagers omringt mij.
7 Zij zijn het die vertrouwen op hun vermogen
en opscheppen over hun grote rijkdom.

B: reactie

- 8 Ach, niemand kan zich loskopen,
zijn prijs aan God betalen:
9 de losprijs voor hun leven is te kostbaar.
En het zal stoppen, voor eeuwig,
10 dat iemand voor altijd zou leven
en nooit de verwoesting zou zien.
11 Want men ziet dat wijzen sterven;
de dwaas en de domkop gaan tegelijkertijd te gronde;
en ze laten hun vermogen voor anderen achter.
12 In hun binnenste (denken zij: we hebben) eeuwige huizen,

als regel hun overeenkomst niet (zoals dikwijls is beweerd) in een parelsnoer, waaraan de parels aan elkaar geregen zijn. Ze lijken meer op een gebouw, waarvan het ene gedeelte op het andere rust' (p. 94).

מִשְׁכָּנָתָם לְדֹר וָדֹר
קָרְאוּ בְּשֵׁמוֹתָם עָלֵי
אֲנָמוֹת:]

woningen van geslacht tot geslacht,
namen over de aarde uitgeroepen.

C: *conclusie*

וְאָדָם בִּיקָר בַּל־יָלִין 13 Maar de mens in zijn kostbaarheid houdt geen stand:
וְנִמְשַׁל בְּבִהְמוֹת נָדְמוֹ: hij is als de beesten die vernietigd worden.

A': *antwoord*

זֶה דְרָכָם כָּסֵל לָמוֹ 14 Dit is de weg voor wie op zichzelf vertrouwen
וְאַחֲרֵיהֶם בְּפִיהֶם יֵרְצוּ: en het einde voor wie prat gaan op hun eigen woorden.
סֵלָה:

B': *toelichting*

בְּצֹאן לְשֹׂאֵל שָׂמוֹ 15 Als schapen worden ze in het dodenrijk neergezet,
מֹות יִרְעֻם de dood zal hen weiden,
וַיִּרְדּוּ כִּם יִשְׁרִים de rechtvaardigen zullen over hen heersen.
לְבֹקֵר וְצֹרֶנָּה לְכָלֹת In de morgen zal hun gestalte verslonden worden;
שֹׂאֵל מִזְכֵּל לֹ: het dodenrijk is zijn heerser.

D: *kern*

אֶף-אֱלֹהִים יִפְדֶּה וְנִפְשִׁי 16 Daarentegen zal God mijn leven loskopen;
מִיַּד-שֹׂאֵל כִּי יִשְׁחַנֵּי סֵלָה: Hij zal mij zeker nemen uit de hand van het dodenrijk.

A'': *antwoord*

אֶל-תִּירָא כִּי-יִנְעֹשֶׁר אִישׁ 17 Wees niet bang wanneer een man rijk wordt,
כִּי-יִרְבֶּה כְּבוֹדוֹ: wanneer de glorie van zijn huis toeneemt.

B'': *toelichting*

כִּי לֹא בָמוֹתוֹ יִקַּח הַכֹּל 18 Want bij zijn dood zal hij niets van dit alles meenemen,
לֹא-יִרְדּוּ אַחֲרָיו כְּבוֹדוֹ: zijn glorie zal niet met hem afdalen.
כִּי-נִפְשׁוֹ בְּתַנְיּוֹ יִבְרָךְ 19 Ook al zegent hij zich tijdens zijn leven:
וַיִּזְכֹּר כִּי-תִשְׁיֵב לָךְ: ze prijzen je omdat je goed bent voor jezelf.
תָּבוֹא עַד-דֹּר אֲבוֹתָיו 20 Het zal komen tot het geslacht van de voorvaderen,
עַד-וְצֹחַ לֹא יִרְאוּ-אוֹר: die nooit het licht zullen zien.

C': *conclusie*

אָדָם בִּיקָר וְלֹא יָבִין 21 De mens die kostbaar is maar geen inzicht heeft
וְנִמְשַׁל בְּבִהְמוֹת נָדְמוֹ: is als de beesten die vernietigd worden.

Het gaat de perken van dit artikel te buiten om op al de taalkundige en exegetische kwesties in te gaan¹⁸. Slechts enkele belangrijke zaken kunnen er hier worden uitgelicht.

Zoals men ziet is ervoor gekozen om de moeilijk te vertalen verzen 8-10 te lezen als tristicha. Dit voorstel is niet zonder problemen. Om te beginnen moeten we er van uitgaan dat de Masoreten de tekst al niet meer goed hebben begrepen, want deze indeling is in strijd met de Masoretische accenten. Ook in grammaticaal opzicht zijn er bedenkingen, omdat de syntaxis hier en daar gewrongen is. Men zou dit argument echter ook andersom kunnen gebruiken: de ongewone constructies kunnen tot het misverstaan in de Masoretische traditie geleid hebben. Een positief argument voor de lezing van de verzen 8-9a als een tristichon kan worden ontleend aan de vergelijking met vers 16. Beide versregels beginnen met een interjectie¹⁹ als inleiding op een zin met het werkwoord פדה, 'loskopen'. De vraag komt op of men een direct verband moet leggen met het verwante woord פדיון, 'losprijs' in vers 9a. Daarvoor pleit nu het gebruik van נפש, 'leven', in combinatie met פדה in vers 16a. Het meervoud ('hun leven') in vers 9a sluit aan bij vers 7: over de mensen die zo trots zijn op hun rijkdom wordt gezegd dat ze daarmee hun eigen leven niet kunnen kopen.

Een goede reden om vers 9b bij vers 10 te trekken is de duidelijke correspondentie tussen לעולם, 'voor eeuwig', en לנצח, 'voor altijd'. Wat betreft de inhoud kan men opmerken dat vers 10 gelezen kan worden als aanduiding van de mening van de in vers 7 genoemde opscheppers. Iets dergelijks vinden we ook in de verzen 12 en 19. Vers 9b bevat dan de tegenwerping²⁰.

Een argument voor deze indeling kan ook ontleend worden aan het geheel van het gedicht en zijn opbouw. De verzen 8-10 vormen één geheel met de verzen 11-12. Dat is een reactie op de hoogmoed van de mensen beschreven in de verzen 6-7 en stelt dat niemand aan de dood kan ontkomen. Heel dit gedeelte onderscheidt zich formeel van de rest van het gedicht door het gebruik van tristicha. Het enige andere tristichon komt voor in vers 15 en wel in een gedeelte dat eveneens uitweidt over de dood.

¹⁸ Zie voor een verantwoording van de vertaling Spronk, *Beatific Afterlife*, 328-330.

¹⁹ Vaak wordt אָח vertaald met 'broeder': 'Niemand kan zijn broeder loskopen'. Hiertegen pleit dat men in dat geval een suffix (אָח) zou verwachten.

²⁰ Zie voor het gebruik van חָלַל als het 'stoppen' van overmoed Jes. 24:8.

De in dit voorbeeld genoemde combinatie van inhoudelijke en formele argumenten is kenmerkend voor de hier gekozen benadering. Het lijkt mogelijk te zijn om vrijwel alle, doorgaans ook door anderen in de tekst gesignaleerde vormelementen (met name woordherhalingen, woorden die dienen als markeerpunten, lengte van de versregels) een plaats te geven in een overzichtelijke weergave van de gedachtegang. Het nu volgende overzicht moge dat duidelijk maken.

Inleiding (vv. 2-5): de oplossing van een levensraadsel

Markeerpunt: imperativus (2a)

Intern parallellisme: *אין* (2b en 5a)

Extern parallellisme: imperativus (2a + 17a); *זוה* (2a, vgl. *hz* 14a); *כל* (2ab, 18a); *אדם* (3a, 13a, 21a); *איש* (3a, 8a, 17a); *שיר* (3b, 7b, 17a); *יחור* (3b, 11b); *פי* (4a, 14b); *חכם* (4a, 11a); *תבונה* (4b, vgl. *בין* in 21a); *משל* (5a, 13b, 21b)

Opmerking: de woordherhaling wijst vooral op een relatie met v. 17a en 21 (begin en eind van het laatste blok).

A: *vraagstelling* (6-7): waarom is de rijke zelfverzekerd en ik niet?

Markeerpunt: *למה*

Extern parallellisme: *ירא* (6a, 17a); *חילם* (7a, 11c); *בטח* (7a, // *כסל* in 14, vgl. Job 8:14; 31:24); *רב* (7b, 17b); *עשר* (7b, 3b, 17a); *הלל* (7b, // *רצה* in 14b)

Opmerking: de woordherhaling wijst op een relatie met B (8-12, over de rijkdom) en met A' (14) en A'' (17).

B: *reactie* (8-12): de dood maakt allen gelijk

Markeerpunt: *אח*

Intern parallellisme: afwijkende kolometrie (vier tricola)

Extern parallellisme: *פדה* (8a, 8c, 16a); *איש* (8a, 3a, 17a); *אלהים* (8b, 16a); *נפש* (8c, 16a, 19a); *חיה* (10a, 19a); *נצח* (10a, 20b); *ראה* (10c, 11a, 20b); *מור* (11a, 15b, 18a); *אחר* (11c, 14b, 18b); *דור* (12b, 20a)

Opmerking: de woordherhaling wijst op een relatie met B' (15-16) en B'' (18-20).

C: *eerste conclusie* (13): de mens heeft geen reden tot zelfverzekerdheid

Extern parallellisme: bijna woordelijke herhaling in 21; *אדם* (13a, vgl. *איש* in 8a); *יקר* (13a, 9a); *בהמות* (13b, vgl. *צאן* in 15)

Opmerking: er zijn naast de herhaling in 21 (C') verbindingen met het begin van B (8a) en B' (15a).

A': *antwoord* (14): uitleg van de eerste conclusie

Markeerpunt: *זה*

Extern parallellisme: *זה* (14a, vgl. *זאת* in 2a en *למה* in 6a); *כסל* (14a, vgl. *בטח* in 7a); *אחר* (14b, 11c, 18b); *פי* (14b, 4a)

B': *toelichting* (15): de verschrikking van de dood

Extern parallellisme: *צון* (15a, vgl. *בהמות* in 13b en 21b); *שאול* (15a, 15e, 16b); *מות* (15b, 11a, 18a); *בקר* (15d // *אור* in 20b, vgl. 2 Sam. 23:4); *בלה* (15d // *אבד* in 11b, vgl. Ps 102:27)

D: *kern* (16): God maakt het verschil

Markeerpunt: *אך*

Extern parallellisme: *אלהים* (16a, 8b); *פדה* (16a, 8a, 9a); *נפש* (16a, 9a, 19a); *שאול* (16b, 15ae); *לקח* (16b, 18a)

Opmerking: D is zowel met B, B' als met B'' verbonden.

A'': *tweede antwoord* (17): men hoeft dus geen ontzag te hebben voor wie nu zelfverzekerd overkomt

Extern parallellisme: *ירא* (17a, 6a); *עשר* (17a, 3b, 7a); *איש* (17a, 3a, 8a); *רב* (17b, 7b); *כבוד* (17b, 18b); *בית* (17b, 12a)

B'': *toelichting* (18-20): de dood ontmaskert de rijke

Extern parallellisme: *מות* (18a, 11a, 15b); *לקח* (18a, 16b); *כל* (18a, 2ab); *אחר* (18b, 11c, 14b); *כבוד* (18b, 17b); *נפש* (19a, 9a, 16a); *חיים* (19a, 10a); *דור* (20a, 12b); *נצח* (20b, 10a); *ראה* (20b, 10b, 11a)

Opmerking: er is een verbinding met B en B' en ook met A' en met D.

C': *tweede conclusie* (21): inzicht maakt het verschil

Extern parallellisme: zie bij 13; *בין* (21a, vgl. *תבונה* in 4b)

Het geheel overziend kunnen we vaststellen dat de inleiding (vv. 2-5) niet los staat van het vervolg. Verder kan men een aantal lijnen trekken, namelijk A (6-7) → A' (14) → A'' (17); B (8-12) → B' (15) → B'' (18-20) en C (13) → C' (21). Dat betekent dat D (16) een aparte plaats inneemt, waarbij opgemerkt

kan worden dat het zowel verbindingen met het voorafgaande als met het volgende heeft.

Deze indeling van het gedicht levert geen regelmatige strofische of chiastische structuur op, maar hij draagt wel bij aan een beter inzicht in wat de dichter heeft willen zeggen²¹. Dit kan nu als volgt worden omschreven. De inleiding (vv. 2-5) vraagt om aandacht voor een raadsel (חידה, 5b) waar alle mensen mee te maken hebben. Het gaat om de levensvraag zoals die is geformuleerd in de verzen 6-7: hoe kan het dat het de goede slecht gaat en de overmoedige kwade goed? Een eerste overweging in de verzen 8-12 over de dood als de gelijkmaker leidt tot een eerste conclusie (v. 13). Dit is het in vers 5a aangekondigde spreekwoord (משל), waarbij de mens vergeleken wordt (het Hebreeuws heeft hier het werkwoord מַשַּׁל) met een dier. Dat vraagt om een toelichting. Die wordt gegeven in het volgende vers. Daarin wordt onderscheid gemaakt. De vergelijking met het dier geldt niet voor ieder mens. Het betreft de mens die zo dom is als een dier (vgl. Ps. 73:22) door alleen op zichzelf te vertrouwen. Die zal het vergaan als de dieren, zo wordt dan verder uitgelegd in vers 15. De rechtvaardigen, waartoe de dichter zichzelf ook rekent, is daarentegen een heel ander lot beschoren (v. 16). Nu kan er dan echt geantwoord worden op de in vers 6 gestelde vraag. De dichter vroeg zich af: 'waarom moet ik bang zijn ...?' Het antwoord volgt nu: 'Wees niet bang ...' (v. 17). Dat wordt verder toegelicht in de verzen 18-20, dat beschrijft hoe ongefundeerd uiteindelijk de trots van de hoogmoedigen is. Daarna wordt de spreuk uit vers 13 nog een keer herhaald, maar dan wel met een kleine wijziging: het werkwoord 'begrijpen' is vervangen door het werkwoord 'inzicht hebben'. Wie de overwegingen van de dichter heeft gevolgd dat de daarin gegeven hint direct begrijpen. Waar het om draait is het juiste inzicht. Wat maakt nu het verschil? Dat is of men vertrouwen heeft in God; datgene wat letterlijk en figuurlijk kernachtig, precies midden tussen de eerste en de tweede versie van de spreuk, staat beschreven in vers 16.

Als men de verzen 13 en 21 vergelijkt, ziet men dat de dichter heeft gespeeld met letters en woorden. In plaats van בַּל-יָלִין *bal jalin*, 'hij blijft niet bestaan' in vers 13 staat in vers 21, לֹא יָבִין *lo' jabin*, 'hij heeft geen inzicht'. De letters ב en ל zijn omgewisseld. Dit is door de meeste uitleggers opgemerkt. Men kan nog verder gaan en verband leggen met het in vers 5b ge-

²¹ N.H. Ridderbos, *De Psalmen* (KV), II, Kampen 1973, 128-129, komt op voornamelijk inhoudelijke argumenten tot vrijwel dezelfde indeling van deze psalm.

noemde raadsel²². Uit het verhaal over het raadsel van Simson (Ri. 14) kunnen we afleiden dat de oplossing voor een raadsel in een woordspeling gegeven kan worden. Dat lijkt ook hier het geval te zijn. We zouden dan kunnen denken aan een spreuk zoals in Richteren 14:14. Die zou dan geluid hebben: בַּל-יָלִין 'indien je geen inzicht hebt, houd je geen stand'²³.

Ten aanzien van het omstreden vers 16 kan in dit verband nog worden opgemerkt dat deze analyse aantoont dat dit vers in de eerste plaats gelezen moet worden in het kader van de beantwoording van de gestelde vraag. Die vraag luidde niet: 'is er leven na de dood?' De mogelijkheid van een positieve verwachting voor de rechtvaardige in een hiernamaals wordt wel open gelaten. Het is daarbij overigens opmerkelijk dat de dichter in dit opzicht heel terughoudend is. Zeker als je het vergelijkt met de uitgebreide beschrijving (met extra lange versregels) van de manier waarop de dood een einde maakt aan de misplaatste hoogmoed van de tegenstanders.

Overigens is het wat dit laatste betreft ook de moeite waard om de andere psalmen 'van de zonen van Korach' erbij te betrekken. Zo kan men Psalm 49 lezen als een uitwerking van het slot van de voorafgaande psalm: 'tot de dood toe zal Hij ons leiden' (Ps. 48:15b; vgl. ook v. 15a met 49:10a) en ook van het refrein uit Psalm 42-43: 'Hoop op God, want ik zal Hem nog loven'. Zou het toeval zijn dat Psalm 88 met zijn klacht van de dichter dat hij is als de doden en dus ver van God, eveneens tot deze groep psalmen behoort? Men kan Psalm 88 lezen als invulling van de angst waarvan Psalm 49 spreekt. Waar Psalm 88 blijft steken in dat kwaad (zie v. 4, waar naast elkaar רָעָה, 'het kwade', en שָׂאוֹל, 'het dodenrijk,' worden genoemd) ziet men heel voorzichtig en Psalm 49 een uitweg (vgl. de manier waarop diezelfde woorden worden gebruikt vv. 6 en 16).

²² Ook L.G. Perdue, 'The Riddle of Psalm 49', *JBL* 93 (1974), 533-542, denkt in deze richting, maar hij beschouwt vers 13 als de oplossing.

²³ Wat betreft de vorm kan men dit vergelijken met Jes. 7:9 אִם לֹא תִאֱמִינוּ כִּי לֹא תִאֱמִנו 'indien je niet gelooft word je niet bevestigd'.